

ENSV SARK-i Banditsmivastase Võitluse Osakonna eriteade
13. veebruar 1946. a.

10. veebruaril 1946 võtsid SARK-i Võrumaa osakonna töötajad Võrust Rõuge valda viiva tee 4. kilomeetril kinni Võru Keskkooli vanemate klasside õpilased, kes püüdsid telegraafipostidele kleepida nõukogudevastaseid lendlehti:

1) Veski Heino Voldemari p. sünd. 1928. a. 9. kl. õpilane

2) Kaska Valev Jaani p. sünd. 1929. a. 10. kl. õpilane

3) Tammemägi Hans Rudolfi p. sünd. 1929. a. 9. kl. õpilane
Läbiotsimisel võeti kinnivõetuil ära 259 nõukogudevastase sisuga lendlehte, sh. Nõukogudevastase ajalehe Ugandi eksemplar.

ENSV Siseasjade rahvakomissar kindralmajor A. Reserv
ERA F R-I.N5 s127. 1106-109

gandi

Võru koolipoiste põrandaalune leht aastast 1945

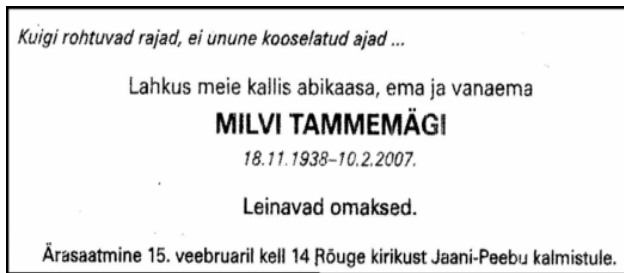
Nr 68

03. aprill 2007

XIII aastakäik

TÄNANE LEHT: TAMMEMÄGI HANS ☒ SÕPRUSE 1-4, VALGA 68203 ☎ 56140290

MILVI, ugandlase abikaasa

Ülaltoodud teate avaldas ajaleht Valgamaalane neljapäeval, 15. veebruaril 2007. a. eelviimasel leheküljel. Seda teadet oli ränkraske kirjutada, valuga südames lugeda, mõistus ei tahtnud omaks võtta.

Milviga kooskäidud elutee rajad tõesti ehk rohtuvad, aastad ja elu ei vii mind enam nendele radadele. Aga mälestused kooselatud ajast ja radadest kaovad vaid koos minuga. Need mälestused on pisarateni hellad, aga ka päikseliselt helged. Nad saadavad mind igal sammul, kõikjal ja alati, sest me rühkisime elus koos, meie omavaheline kooskõla tagas meie abielu seesmise rahu. Miski ei tundunud meile meie tagasihoidlikus elustiilis ületamatuna. Me ei seadnud endile ületamatuid eesmärke, aga raskesti ületatavaid oli küllaga. Milvi, kui meie elamise ja kodu kujundaja, oli peamiseks „liikumapanevaks” jõuks kogu mu elus. Võin tunnista, et kõik mis mu elus on olnud või on, mida olen suutnud, on osutunud võimalikuks Milvi osalusel.

Milvi lahkumisega igaviku radadele on üks ajajärk, kõige ilusam minu elust otsas. Väga vähe on abi teadmisest, et vaja on edasi elada, et aeg annab kõik ja võtab kõik, et midagi ei saa tagasi ega muuta, et sellega tuleb leppida ja õppida elama. Aga tunnen end elavat poolikult, oma elu varemete vahel. Tajun, et elu liivakella ülemine pool on hakanud kiiremini tühjenema ja paadi-meest ootab, et viia mindki ära Milvi poolsele kaldale.

Aga seniks kuni elu, otsin tuge mälestustelaekast. Mälestused ja meenutused lapsepõlvest, vanematest, koolipõlvest, sõpradest ugandlastest nii siin kui sealpool Toonelat, vanglatest ja vangilaagritest, asumise orjaaastatest, teistkordsest minemakihutamisest kodumaalt, oma esimesest ja ainsast töökohast siiski Eestimaal, kuhu mind võeti kui karistust kandnud rahva-vaenlast ajutiselt katseajaga, mis siiski kujunes mõne kuu möödudes päriseks, mitmekümneks aastaks Valga Veinitehases. Siin viiski saatus mind kokku Milviga, kokku kuni lõpuni.

Milvi töötas turustusosakonna ökonomistina, mina peamehaaniku ja peaenergeetikuna. Saada KGB jälgimiseluse natsionalistimainega puruvaese mehe abikaasaks oli tollastes tingimustes küllaltki hull otsus – elu oli täis ju Milvi jaoks palju arukamaid võimalusi. Kuna olime mõlemid parteitud ja seetõttu kaitsetud parteikarjeristide ning reakoputajate iga väiksemagi intriigi ees, sai meile olla abiks ainult meie töökus ja asjaolu, et kui vallandada üks meist, lahkub ka kohe teine. Kahte üheaegselt aga asendada parteilaste soosikutega osutus ilmselt raskeks või ei tahetud tõsiselt asja ette võtta, kuigi ühele või teisele meist avaldati tugevat moraalselt survet ja paaril korral kaalusime tõemeeli uue töökoha otsimist. Nii meil õnnestuski töötada koos samas tehases mitukümmend aastat, pensionile jäämise ja tehase likvideerimiseni. Aegajalt talusime alandamist nii materjaalses kui moraalses mõttes: külmiku või pesumasina ostulosa saime ikka viimases järjekorras, fašistik nimetamisest rääkimata, mind arvati saksa sõjaväes teeninuks, Milvi oli fašisti abikaasa. Korterijärjekord jõudis meieni ikka ainult siis, kui keegi „õigem” sai uue ja parema, meile kõlbas „sakste” vana. Aga elasime üle – „ei me rõõmsat meelt miski kurvaks tee” olid sõnad ühest laulust. Ühte alandust Milvi hing siiski ei talunud, see oli siis kui Ministeriumist eraldati Veinitehasele energiaressurside kokkuhoiu ja uudsete aurukatelde juurutamise eest preemia Soomest tagasitulnud autole ostuluba, mis nagu oli määratud minule. Tehase direktor ja parteiaktiiv otsustasid aga selle loa anda parteilasest venelasest treialile. Mina vaidlesin algul vastu, et mis treialil sellega peaks pistmist olema, end tundes seljataguse puudumist viskasin käega, ega meil raha ka eriti polnud, oleks tulnud laenata. Milvi aga pikalt mõtlemata võttis telefonikõne Ministeriumi, kuidas ja mis ta rääkis, jäigi täpselt mul teadmata, aga samal päeval tuli faksiga käskkiri, millega ostuluba oli määratud nimeliselt minule. Muidugi ostsime selle kaunis viletsas seisukorras oleva Moskvitši välja, ega tollal polnud kerge sellistki saada. Remontisime ära ja see parteilt „rekvireeritud” auto võimaldas meil teha kõik me sõidud ja külaskäigud meie üle Eestimaa laialipillatud sugulaste ja tuttavate juurde. Milvi südikuseta ei oleks meil olnud vist autot tänapäevani ega paljusid ilusaid mälestusi sellega seoses.

Meie maakodu saamisloos oli taas Milvil otsustav roll. Maakoduks sobiva väiketalu otsis ja

valis tema ning kujundas sellest meeldiva vaba aja ning hiljem pensionipõlve veetmise koha. Nüüd tunnen, et igal istutatud puul, igal õitseval põõsal või lillel, igal päikesetõusul või loojangul on sõnum temalt, kord tõsine, kord naeratav, kutsuv. Meie abielu kulges algusest lõpuni ühises töös, mees ja mõistmises, me ei lasknud pisimuredel ega olme rutiinil endi üle võimust võtta. Saime muretsesud meie võimaluste piirides kõik eluks ja elamiseks vajaliku. Ka poeg Artur suutis lõpetada edukalt Väimela tehnikumi elektrifitseerimise erialal, läbis vene kroonu, asus tööle Laatre sovhoosi hinnatud spetsialistina elektri- ja soojamajanduse alal, viies lõpule majandit ja asulat soojaga varustava uue kõrgepinge elektrootkatlamaja ehituse tehnilise osa ning oli selle katlamaja käivitajaks ning juhatajaks uute oludega saabunud majandi sundlikvideerimise lõpuni.

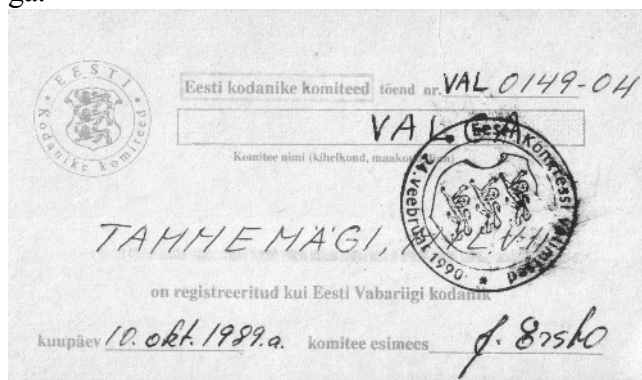

Poeg Artur koos äsjasündinud pojatütrel Lilianiga

Milvi oli alati osavõtja kõigest meie veel elusolevate ugandlaste kokkusaamistest, millised toimusid aastakümnete vältel igal aastal 3-4 korda sünnipäevade või kauniste suvepäevade tähe all. Sageli võttis ta osa ka koos minuga Endiste Poliitvangide Liidu igaaastastest kokkutulekutest. Milvil oli Ugandi idee ja aade nii omaseks saanud, et vahel tundus ta rohkem ugandlasena kui seda ise olime. Nii tuli ta välja Ugandi lipu valmistamise ning lipuvarde püstitamise ideega meie traditsioonilise lõkkeaseme kõrvale saarekesel meie maakodu tiigis. Selle idee tegime teoks ja elulõpuni püsivad mälus mälestused nendest ilusatest suvistest ugandlaste kohtumistest ümber lõkke omal saarel Milvi õmmeldud Ugandi lipu all.

Kui meie kohtumised toimusid Valgas või meie maakodus, lasusid selleks ettevalmistused iseen-
dast-mõistetavalt Milvi õlgadel. Ei jäänud Milvi
eemale Balti ketist osalemisest ega Eesti-Läti
piiril öisel tuleriidal Molotov-Ribbentropi pakti ja
Stalini pildi põletamise tseremooniast. Eest Vaba-
riigi kodanikuks jõudis ta registreeruda enne mind
ning narris mind, et ta olla abielus mittekodaniku-
ga.

Iga meenutus kutsub esile üha uusi ja uusi
mälestusi. Mu koer, sõber Rex, toetab usaldavalt
pea mu põlvedele ja vaatab mulle silmasisse. Ja
ma ei saa jätta mõtlemata tema 3–4 aastatagusele
tulekule meie ellu. Ilmus ta meie maakodu õuele,
pulstunud karvaga, kõhn ja kartlik – hurjutasin ta
minema, järgmisel päeval kordus sama lugu.
Rääkisin Milvile, et mingi viletsa väljanägemis-
sega koer on ilmunud meie õuele. Ka kolmandal
päeval oli koer taas õues, ent nüüd lamas ta pea
käppadele toetatult ja vaatas minu poole üles
mingi seletamatult anuva pilguga ega reageerinud
hirmutamisele – kutsusin Milvi vaatama. Milvi
otsus oli ühene – see koer on naljast meeleheitel
ja omadega läbi, vaja on teda sööta. Tõi talle
toidukausi nina ette, mille koer aplalt silma-
pilkselt tühjendas. Tollal tundsin tõsist süütunnet,
et ise nalga näinud inimesena juba eelmisel päe-
val ei aidanud hädalist. Sellest päevast ei lahku-

nud ta meie õuest ja temast sai meie lahutamatu
sõber. Kuna ta ühelegi mõeldavale koeranimele ei
reageerinud, andis Milvi talle nimeks Rex,
teleseriaalist tulenevalt, mille ta kohe omaks
võttis. Kui viisime teda kaitsesüstimisele, oli
tegemist, et teda vägisi autosse saada ja värises ta
hirmust hammaste plagisemiseni – ilmselt oli
linnast autos maale sõidutatud ja hüljatud nälgima
ning surema, meie juures leidis siiski endale
kodu.

Aga nüüd mälestustega Milvi noorus ja
lapselõlve radadele. Milvi vanemad, ema Bertha
Elfriede (1909-1989) ja isa Karl Rudolf (1897-
1958) Ojavee elasid ja töötasid Milvi sündimise
ajal 1938. aasta 18. novembril Udriku mõisas,
Kadrina vallas, Udriku külas Virumaal. Udriku
mõisa peahoones, mis oli Eesti Vabariigi Sõja-
ministeeriumi alluvuses, asus Vabadussõja Risti
kavaleride kodu, mille hooldamiseks ning mõisa
majandamiseks oli vajalik küllaltki suurearvuline
personal. Nende vajaduseks olid juba mõisa hiil-
geaegadel väljaehitatud korterelamud. Üks selline
korter oligi Milvi vanemate elukohaks, kus kogu
lasterikkas perekond elas ning sirgudes lahkusid
lapsed siit edasi iseseisvasse ellu. Peres kasvas
neli tütart ja neli poega:

Valve (1928-1991), kes abiellus Soome sõjast
Eesti kaitselahingutesse tagasipöördunud ja hil-
jem vene surmalaagritest eluga pääsenud Anton
Vammusega. Nende peres sirgusid tütar Ene ja
poeg Vahur

Milvi (1938-2007), kellest oli eespool ja järg-
nevalt juttu, pereks poeg Artur ja tema tütar Lilian

Helvi (1940), peres kolm poega – Urmas, Jüri
ja Illar

Silvi (1944), perest võrsusid poeg Reevo ja
tütar Signe

Endel (1934-1938)

Lembit (1935-2000), pojad Eevald ja Uno

Vello (1937-1978), peres pojad Raul ja Tiit,
kelledest esimene hukkus peale vene kroonust
vabanemist mootorratta õnnetusel.

Ando (1947), suri imikueas.

Valve, Milvi, Helvi ja Silvi

Milvi tundis huvi oma vanemate ja vanavanemate ning üldse Ojaveede suguvõsa mineviku vastu. Ühel suvisel Ojaveede suguvõsa kokkutulekul Keilas sai ühte-teist teada, ent kokkuvõtlikku materjali pole keegi kogunud ega uurinud, nii jäigi kõik suusõnalise umbmäärasuse tasele. Milvi mäletas mingit müüti sellest, et keegi esivanematest olla olnud Rootsi-Vene sõjaajast siia jäänud rootsi sõjamees, abiellunud siin ja nimi olnud Mohnström. Nende järglastest keegi asunud sakslasest mõishärra teenistusse ja sellele ei meeldinud võõrapärane nimi ning antudki uueks nimeks Bach, mis nimede eestindamise ajal omandas eestikeelse vaste Ojavee. See oli ainult müüdi tasemel Milvi visioon oma vanemate perekonna nime kohta, kui keegi kunagi selgitabki kirikuraamatutest tõe, on see Milvi jaoks liigagi hiljaks jäänud.

Udriku mõis

Udriku mõisas, Milvi sünnikohas, lapsepõlve mängumaal, esimeses koolimajas ja Kadriinas käisime mitmel korral. Iga kord oli tal palju meenutada tollasest elust-olust, kodust ning inimestest. Milvile meeldis kõike seda mulle edasi anda, sest ka mulle oli see huvitav kuulata – sain teada tema mitte just kergest noorusest ja et Põhja-Eestigi oli natuke teistlaadi kui Lõuna-Eesti. Vahel kohtas ta seal ringiliikudes isegi tollest ajast paikseid tuttavaid ning äratundmisrõõmu ja jutujamist jagus. Muidugi oli Milvi jutujärgi palju muutunud. Kui saksa okupatsiooni järel olid luiged mõisatiikides veel jäänud ujuma, siis punaväelastest „vabastajad” olid nad esmajärjekorras maha nottinud ja nahka pistnud. Mõisa peahoones asus mingi invaliidide hooldeasutus, hoone ise kandis lagunemise jälgi, hoone esikülje uhked sambad olid varisemisohlikud ning sealasunud kaks paraadukse „valvuriteks” olnud lamavat lõvikuju olid ära viidud tagakülje trepile. Hoonet ümbritsenud inglise stiilis omaaegsest pargist ega lillepeenar-

dest polnud jälgegi. Luige- ja supeltiigid olid soostunud, ühe tiigi põhja oli kaevatud auk ning seal jahutas kohalik kolhoosnik mannerguga oma piima. Kunagiste mõisaomanike matmispaik ja kabel suures mõisa-pargis oli võsastunud, hauatähised, kabel ja skulptuurid puruks pekstud, sepiraud piirdeaed lammutatud, kalmud aareteotsijate poolt üles songitud – häbi omamaa inimeste pärast oli masendav ja tegi meid nukraks. Ühelt ristitükilt lugesime sammeldunud nime Reh binder, jätsime meelde ja tekkis huvi midagi sellest mõisast teada saada. Aastaid hiljem leidsimegi lühiaandmeid Udriku kohta. Udriku mõisal oli omalajal tähtis koht Eestimaa elus. Nimelt läänistas Rootsi kuningas Gustav Adolf II 1619. a. Udriku rüütel Berend Reh binderile tänuks tema kümne poja teenimise eest Rootsi sõja-väes. Reh binderite perekonnale kuulus mõis kuni agraarreformini 1920. aastal. Mõisa kõrgperiood kestis 18. sajandi lõpust kuni 19. sajandi esimese veerandini, mil siinseks valitsejaks oli kreisimarssal Gustav Dietrich von Reh binder (tema valdusse kuulus veel 14 Eestimaa mõisat). Mõisa põhiliseks sissetulekuallikaks oli viinaköök (see hoone on tänaseni säilinud). Ainulaadne oli meriino tõugu peenvilla-lammaste kasvatamine. Tooraine töödeldi ümber kohalikus manufaktuuris, kus valmistati esmaklassilist kalevit, pitsriiet ja sukki. Mõisal olid väljaehitatud kõik vajalikud majandushooned, uhke peahoone valmimisajaks loetakse aastaid 1801-1811. Lagastatud mõisahoonet on kuuldavasti asutud siiski taastama, kolm ruumi paljudest on valminud ja seal on koha leidnud raamatukogu. Mõisa ühe abihoonest restaureerimise tulemusena on sinna loodud perekodu neljateistkümnele hoolealusele. Udriku radadele ei astu enam kunagi Milvi jalga, ilma Milvita ei saa see osaks ka minule.

Milvil jäi üheks viimaseks minuga kooskäimiseks meie ugandlaste sõprusringist varalähkunud Heino Veski kalmule paigaldatud mälestustahvli avamisel osalemine Osula kalmistul 2006. a. augustis. Ja viimaseks meie ühiseks käiguks kaugemale osutus 2007. a. jaanuaris saatusekaaslase Valev Kaska abikaasa Asta matusel viibimine. Veel käesoleva aasta 10. veebruari hommikupoolikul meenusime meie kolme ugandipoisi arreteerimist 10. veebruari hommikul 1946. aastal ja Milvi otsustas telefoni teel Valevit sel puhul „õnnitleda”, Valevit aga ei olnud kuuldel, kõne võttis vastu Valevi pojatütar. Korrata seda kõnet aga ei olnud Milvile enam

antud. Õhtupoolikul tundis ta end halvasti, arvas et küllap läheb üle, sedasi oli ju sajad korrad ennegi olnud ja üle läinud, Istusin ta kõrval ja aeg-ajalt pärisin, kas on ehk juba parem? Küllap ta läheb paremaks, arvas Milvi ise, ent läks kõik teisiti – äkitselt vajus pea alla, käsi minu käes oli jõuetu, ei olnud pulssi ega hingamist ega - lootust. Suur tundmatu oli märkamatuult hiilinud ligi ja röövinud elu. See oli 10.02.2007. a. päikese-paistelisel külmal talvapäeva õhtupoolikul kell 5. Milvi aastaid väldanud varjatud vapper võitlus oma elu eest teiste heaks halastamatu ja salakavala diabeedi ning sellega kaasnenud aterosklerootilise kardioskleroosiga oli jõudnud lõpule. Olin jäänud üksi – see oli kohutav tunne, mis halvas elutahte ja elumõtte, olin väsinud elust ja olemisest.

Täpselt 61 aastat tagasi 10.02.1946. a. õhtul olin SARK-i Võru osakonna arestikambris, muserdatud, läbipekstud, oimetu ja iseendaga üksi, väsinud elust ja olemisest. Aga see ei olnud võrreldav käesoleva kaotusega. Kristlased otsivad ja saavad lohutust piiblitõest et „Jumal on loonud inimese kadumatuks ja teinud ta iseenda olemise sarnaseks” ja „kes temasse usub, see elab, ehk ta küll sureb”, ta surma võimuses olev maine ihu äratatakse üles igavesele elule Jumalariigis. Ometi ei suuda seesama maine elav inimene leida lepitust surmaga, on vaja aega, et mõistus teeks surma talutavalt vastuvõetavaks, kuigi jah, kõik elav on ju surelik. Tean, et minu jaoks ei ole Milvi surnud, vähemalt niikaua kui mul on mälu ja mõistust ja ma ise surnud ei ole. Teravamalt kui kunagi varem tajun, kui muretud olid olnud need meie kooselatud aastad, ma ei olnud ei milleski ei kunagi üksi, tundsin Milvi toetavat olemasolu ka kauguste taha või kui tegin tegelikult tõesti midagi üksi. Need olid õnnelikult elatud aastad ja ma ei osanud olla selle eest piisavalt tänulik. Milvi oli optimist, ta leidis endas tahet ja jõudu olla hoolitsevaks abikaasaks, emaks ja vanaemaks, eriti viimast ülesannet võttis ta eriti tõsiselt. Ei läinud peaaegu ühtegi päeva mööda kui ta ei oleks tundnud muret oma lapselapse käekäigu ja õppimise pärast, küll telefoni teel pärides, küll võimaluste piirides nõustades.

Teatud põhjustel ei ole ma eriti suur Juhan Smuuli austaja, ent ühest vanast Loomingu märtsikuu numbrist loetud tema luuletus „Viimane laev” on mu meelt alati köitnud, meelde jäänud, kaasa-mõtlemist pälvinud oma

sügava sisu tõttu. Et ma ise pole suuteline oma mõtteid sõnades väljendama, aga tahaksin neid Milville kasvõi hilinenult öelda, teen seda Juhan Smuuli luuletuse kaudu:

*Pärast surma saan oma laeva,
millest tulesid ise ei näe.
Enne seda, mu kallis, sain taeva
ja õitseva maa Sinu käest.*

*Kõike näen: kuidas valmivad viljad,
ilm on rõõmus ja imelik,
Ja ahastab süda – jäin hiljaks,
meie tee pole kuigi pikki,*

*Lõllilt elasin. Aastaid jääb väheks,
Minu armas, minu naine, minu roos,
Sinult ühte vaid palun: et lähiks
meie tee minu lõpuni koos.*

*Sina oled minu taevasina,
Selles sinas tiirutav küll
roosavarbune, nösunina,
üсна tark – ja vaid veidike hull.*

*Pärast surma ma laeva ei vaja.
Olles elus, ma palun Su käest:
ära üal mind minema aja,
minu viimaseks laevaks jää.*

Rõuge kirik

Milvi viimane tee meie ühistest unistustest teokssaanud maakodust kulges mööda meie ühiselt istutatud kõrgeks sirgunud kaskede alleed meie maa piirini. Edasi mööda Valga – Võru maanteed Sanna kaudu kauni Rõuge kõrgel kingul asuvasse kirikusse. Sealt mitte kaugel asuvale Jaani-Peebu kalmistule, minu isa Rudolphi ja ema Vanda kõrvale. Sellel teekonnal istudes Milvi kirstu kõrval ja hoides kätt kirstul kui viimast hüvastijätu ja sidet, tundsin kui ränkaskes ja valus oli lahkuda inimesest kellega olin koos

sõitnud sama teed paljude aastate kestel rõõmsalt ja muretult lugematuid kordi. Seal, Jaani-Peebul, Milvi kõrval, kui Jumal annab, loodan ka mina puhata kui mind siit ilmast ära kutsutakse. Seal on mu koht, seal on Milvi, on mu vanemad, samas reas on mu lell Arnold, Vabaduseristi II liigi 3. järgu kavalier, seal on mu vanaema Elisabeth ja vanaisa Ado, mitte kaugel aga asub mu emapoolse vanaisa Juhan ja vanaema Mari Troska puhkepaik. Kõik nad olid lihtsad eesti inimesed, meie suguvõsastest pole tõusnud tähtsaid või tuntud tegelasi. Aga aeg ja elu vintsutasid neid kõiki, andis ka midagi sellist mida õnneks nimetatakse, mis on siiski igas elus olemas või olemas olnud, kui ainult ollakse seda aus üles leidma ja tunnistama. Mu ema ütles Siberis küüditatuna muldonnis elades peale minu vangilaagrist nende juurde jõudmist: „Nüüd ma olen õnnelik, pere on jälle koos”. Ehk oleks õnn ka see, kui pere Jaani-Peebul koos oleks. Andku Jumal Sulle, Milvi, oma õnnistust ja rahu!

Milvi Tammemägi

18.11.1938-10.02.2007

